

ROLUL IMAGINII SOCIALE ÎN ASIGURAREA PROTECȚIEI COPILOR REMIGRANȚI¹

Alexandru Gulei [2]

Rezumat

Articolul de față tratează legătura dintre imaginea socială și suportul pe care copiii remigranți îl primesc pentru a se readapta atunci când revin în comunitatea de origine. Sunt prezentate atât fundamentări teoretice cât și concluzii ale unui studiu cantitativ cu privire la imaginea acestor copii și disponibilitatea comunității de se implica în readaptarea lor realizat în unul dintre cele mai importante orașe din România – municipiul Iași. Articolul prezintă și o serie de recomandări pentru reducerea efectelor negative ale fenomenului asupra copiilor și facilitarea readaptării acestora.

Cuvinte cheie: *imagine socială, copil remigrant, sprijin, protecție, comunitate*

1. Introducere

Societatea actuală este una dominată de preocuparea pentru identificarea oportunităților de asigurare a bunăstării, atât la nivel macro (preocupare a statelor sau a uniunilor de state) cât și din perspectivă micro (individuală, familială). În contextul globalizării resurselor și a oportunităților migrația este considerată o strategie eficientă în acest sens, un răspuns natural și eficient favorizat geopolitic și economic și chiar idealizat de către indivizi și comunități.

Pentru a evita efectele negative ale separării asupra copiilor dar și asupra familiei în general mulți părinți au decis să migreze împreună

¹ În realizarea acestui articol au fost utilizate părți din teza de doctorat „Imaginea socială a copilului remigrant. Studiu realizat în municipiul Iași în perioada 2012-2015”, Alexandru-Stelian Gulei, 2015. O primă versiune a unora dintre concluziile studiului au fost prezentate în cadrul articolului „Community Involvement in the Protection of Remigrant Children” în volumul *Proceedings of the International Conference “Humanities and Social Sciences Today. Classical and Contemporary Issues”*, din cadrul proiectului „Inovare și dezvoltare în structurarea și reprezentarea cunoașterii prin burse doctorale și postdoctorale (IDSRC – doc postdoc)” POSDRU/159/1.5/S/133675;

[2] Doctor în Sociologie, Coordonator Programe, Asociația Alternative Sociale, Str. Cuza Vodă nr. 8B, 700036, Iași, România, tel. 0332-405.476, email: agulei@alternativesociale.ro.

cu copii lor. Privită ca o soluție eficientă inclusiv de către specialiști migrația copiilor are totuși limitele sale în ceea ce privește asigurarea protecției acestora deoarece este condiționată de rațiuni economice – capacitatea familiei de a asigura resursele necesare traiului împreună în străinătate – precum și de capacitatea familiei sau a copiilor de a se adapta la viața din țara de migrație (Luca, Foca, Gulei & Brebuleț, 2012, p.59). Prin urmare o parte dintre copii revin, împreună cu părinții sau singuri, în țara de origine.

Articolul de față tratează legătura dintre imaginea socială și suportul pe care copii remigranți îl primesc pentru a se readapta atunci când revin în comunitatea de origine utilizând fundamentări teoretice și concluzii ale unui studiu realizat în unul dintre cele mai importante orașe din România – municipiul Iași. Problematika abordată se încadrează în tematica „Familia ca unitate a structurii sociale” a Revistei de Economie Socială.

2. Migrația pentru muncă – un fenomen pozitiv cu efecte negative

Migrația pentru muncă nu este un fenomen nou, și nici un fenomen românesc. Începând cu a doua jumătate a secolului XIX (și unele până în prezent), majoritatea țărilor europene au cunoscut o emigrație masivă, în special în afara Europei. Începând cu a doua parte a secolului XX țările europene au devenit treptat țări de destinație pentru migranți, atât pentru cei din exteriorul continentului cât și pentru cei din interiorul acestuia, ca urmare a nevoilor de forță de muncă postbelice și în conexiune cu trecutul colonial. Începând cu anii '90 țările din sudul Europei au devenit țări de primire, iar unele din țările din centrul și estul continentului au devenit (și sunt în continuare) țări sursă (de origine) a forței de muncă.

În perioada anilor 2000 fenomenul a cunoscut noi dimensiuni, odată cu lărgirea Uniunii prin aderarea într-o primă fază a Ciprului, Cehiei, Estoniei, Ungariei, Letoniei, Lituaniei, Maltei, Poloniei, Slovaciei și Sloveniei (în 2004), urmate de Bulgaria și România în ianuarie 2007. Toate aceste țări fac parte din fenomenul migrației pentru muncă, fie ca țară de destinație, fie ca țară de origine pentru migranți (Slovacia, Letonia, Estonia, Lituania, Bulgaria, România). Nu toate aceste state au realizat însă studii cu privire la modul în care migrația părinților afectează copiii. Acolo unde aceste studii există (România, Bulgaria),

concluziile sunt similare – fenomenul migrației poate avea consecințe negative serioase asupra copiilor și a familiilor.

3. Efectele remigrației asupra copiilor

Deși migrația românilor nu este una recentă, existând atât înainte de 1989 cât mai ales după, efectele acesteia asupra copiilor rămași în România sau asupra copiilor români care au migrat împreună cu părinții lor și care au revenit ulterior în țară au fost studiate abia în ultimul deceniu. Despre aceste efecte vom discuta, în cele ce urmează, pornind de la principalele cercetări realizate pe acest subiect.

3.1 Copiii „singuri acasă”

Dimensiunea fenomenului copiilor separați de părinții plecați la muncă în străinătate a fost evaluată în România în statisticile oficiale și de singurul studiu independent care oferă estimări cu privire la intervalul de vârstă 0-18 ani (UNICEF & Alternative Sociale, 2008). Astfel, Agenția Națională pentru Protecția Drepturilor Copilului estimează numărul acestora ca variind între 85.000 și 100.000 (conform statisticilor publicate pe site-ul propriu - www.copii.ro), studiul menționat avansând cifra de peste 350.000 (UNICEF & Alternative Sociale, 2008). O altă cercetare independentă, a Fundației SOROS, referindu-se însă doar la copiii de gimnaziu, aproximează numărul copiilor cu unul sau ambii părinți plecați la muncă în străinătate la peste 175.000 (Toth, Toth, Voicu & Ștefănescu, 2007, p. 8).

3.2 Remigrația copiilor români

Pentru a evita efectele negative ale separării asupra copiilor dar și asupra familiei în general mulți părinți decid să migreze împreună cu copiii lor. Această alegere are însă limitele sale în ceea ce privește asigurarea protecției acestora deoarece este condiționată de rațiuni economice – capacitatea familiei de a asigura resursele necesare traiului împreună în străinătate – precum și de capacitatea familiei sau a copiilor de a se adapta în țara de migrație. Prin urmare o parte dintre copii revin, împreună cu părinții sau singuri, în țara de origine.

În România există un singur studiu național referitor la situația copiilor care revin în țară după o experiență de migrație – „Remigrația copiilor români – 2008-2012” (Luca *et al.*, 2012). Cercetarea realizează o estimare a numărului total de copii remigranți pornind de la cifre oferite de Ministerul Educației. Conform acestora, în perioada 2008-2012, 21.325 de copii care au revenit din Italia și Spania au solicitat echivalarea studiilor pentru reînscriserea în sistemul educațional

românesc. Pornind de la eșantionul utilizat în cadrul studiului, autorii estimează numărul total al copiilor remigranți (inclusiv din alte țări) în perioada menționată la peste 33.000.

Studiul „Remigrația copiilor români – 2008-2012” (Luca *et al.*, 2012) arată că între 20-30% dintre copiii care se reîntorc în România prezintă „risc semnificativ/major de a dezvolta o anumită tulburare specifică din sfera prosocială: dificultăți emoționale, comportamentale, de atenție sau relaționale (dificultăți de readaptare și probleme de natură psihologică și emoțională care vor afecta dezvoltarea lor ulterioară)” (Luca *et al.* 2012, p. 15). În cifre absolute acest procent înseamnă aproximativ 11.000 dintre copiii reveniți în perioada 2008-2012 și peste 1.300 de copii anual (în perioada analizată în cercetarea citată).

Potrivit studiului menționat copiii remigranți consideră că au beneficiat într-o măsură redusă de sprijinul comunității.

4. Imaginea socială

„Imaginea socială” este o modalitate de interacțiune a individului cu grupul dominant sau cu comunitatea în care încearcă să se integreze. În cazul copiilor această interacțiune este cu atât mai puternică deoarece, potrivit lui Lev. S. Vygotsky, interacțiunea socială joacă un rol fundamental chiar în procesul de dezvoltare cognitivă al acestora: „fiecare funcție în dezvoltarea culturală a copilului apare de două ori: mai întâi, la nivel social, și mai târziu, la nivel individual; mai întâi, între oameni (interpsihologic) și apoi în interiorul copilului (intrapsihologic) (Vygotsky, 1978, p. 57).

„Remigrația este un proces stresant (...), iar pentru a face față stresului indivizii au nevoie de o interacțiune pozitivă cu mediul social” (Measure & Savidan, 2006, p. 1130). Calitatea relațiilor sociale este de asemenea importantă, așa cum îl arată efectul favorabil al relațiilor sociale stabile asupra adaptării la situații ostile. În sens invers, ruptura legăturilor sociale antrenează scăderea imunității acestuia la provocările mediului. În plus, individul izolat, confruntat cu situații stresante, pierde multe oportunități prin comparație cu cel care are legături solide cu mediul.

Mediul la care ne referim în acest articol este comunitatea, pentru definirea căreia se utilizează trei dimensiuni importante: dimensiunea geografică (relații de vecinătate, interacțiuni sociale într-un spațiu dat), dimensiunea comportamentală (acte de voință și acțiune

practică), dimensiunea de tip identitar (pe criteriile teritoriale sau de tip nonteritorial – vârstă, sex, etnie, religie etc.) (Gavriliuță, 2003, pp. 548-549). Toate cele trei dimensiuni vor fi privite prin filtrul fenomenului migrației, în contextul în care vorbim despre indivizi care trec prin schimbări atât de natură geografică, cât și identitară și de comportament.

Relevanța conceptului de „*imagine socială*” este una deosebită întrucât privește identitatea individului, modul în care acesta se raportează la comunitate și cel în care comunitatea se raportează la individ. Conceptul de „*identitate*” este prezent în centrul analizei capacității individului de a se adapta (care simte nevoia de a „*stabili*” cine este el însuși pentru a fi și pentru a funcționa), dar și atunci când vorbim despre legătura dintre individ și mediul căruia îi aparține, sau căruia dorește să îi aparțină. Tot despre „*identitate*” vorbim și atunci când analizăm „*reziliența*” individului care migrează. Potrivit lui E. Grotberg (1996) pentru „*a depăși adversitățile copiii își extrag reziliența din trei surse, etichetate: EU AM, EU SUNT, EU POT*”.

Problemele identității individuale și culturale se află în centrul dificultăților întâlnite de adolescentul imigrant, mai ales de „*acela care trăiește de la o vârstă fragedă în țara de imigrație*” (Marcelli, 2003, pp. 503-509).

„*Imaginea socială*” influențează atât individul cât și comunitatea. O imagine pozitivă reciprocă este situația ideală, pentru că este premisa conturării „*suportului social*”. La polul opus, o „*imagine socială*” negativă poate fi identificată ca o cauză majoră a dificultăților de dezvoltare a membrilor comunității sau de adaptare în cazul celor care caută să se integreze în comunitatea respectivă – ca urmare a lipsei „*suportului social*”. Dăunătoare poate fi în acest sens și o imagine socială neutră (de tip „*nu îmi pasă/nu mă interesează*” sau „*nu cunosc*”). Imaginea socială poate fi de asemenea mai profundă sau mai superficială, în funcție de gradul de familiaritate a mediului cu specificul situației individului sau a grupului vulnerabil. O imagine socială superficială (un grad mai redus de cunoaștere) asupra situației unui grup vulnerabil poate fi cauzată de apariția recentă a factorilor de risc, dar și rezultat al marginalizării grupului respectiv.

5. Suportul social

Unul dintre principalii factori favorizanți ai adaptării este „*suportul social*”, care se manifestă optim atunci când facilitează

dezvoltarea abilităților necesare depășirii momentelor și situațiilor dificile, adică dezvoltarea rezilienței. Suportul social (pentru facilitarea readaptării, pentru dezvoltarea rezilienței și prin urmare pentru asigurarea securității umane) depinde însă de atât de imaginea socială a remigranților în comunitatea în care au revenit, cât și de dorința acestora de a se integra.

Imaginea socială influențează răspunsul comunității la nevoia individului de a primi suport dar și participarea individului la procesele comunității. Ideal - individul și comunitatea au o imagine reciprocă pozitivă - premisă a cristalizării suportului social. La fel, o imagine socială negativă poate constitui un factor inhibitor major al adaptării celor care caută să se integreze în comunitatea respectivă – ca urmare a lipsei suportului social sau un motor al destrucției comunității prin migrația resurselor sale umane. Atitudinile individului sunt determinate de convingerile personale dar și de o rețea interpersonală de comunicații și contacte (Liu & László, 2007, p. 95); participarea sau prezența individului într-o comunitate este influențată și de evaluarea pe care acesta o realizează cu privire la statutul social al acesteia din urmă. În situația în care acesta identifică o alta mai avantajoasă, individul are opțiunea de a o „înlocui” (Collins, 2003 *apud* Șerban, 2013, p. 464). Prin urmare modul în care individul percepe comunitatea poate determina acțiuni prin care securitatea acesteia este pusă în pericol.

Răspunsul pozitiv al comunității (existența suportului social), sau dimpotrivă, negativ (lipsa suportului social), afectează capacitatea de adaptare a copiilor, producând efecte pe termen scurt, mediu și lung. Aceste efecte pot fi la rândul lor pozitive – au rol de facilitare a adaptării individului, au rol formativ al personalității, sau negative – distructive, blocând adaptarea individului și afectându-i, uneori iremediabil, dezvoltarea ulterioară (Luca *et al.* 2012, pp. 15-16).

6. Imaginea socială și suportul pentru readaptarea copiilor remigranți

Readaptarea migranților. Șocul cultural invers

O presupunere aparent susținută de simțul comun este aceea că remigranții nu ar trebui să aibă dificultăți de adaptare sau că aceste dificultăți ar trebui să fie minore, neglijabile, pentru că în cazul acestora elementele culturale ale comunității de origine, limba, sunt bine cunoscute și însușite de migrant. Această presupunere este împărtășită atât de comunitatea în care migrantul revine cât și de migrantul însuși

(Gaw, 2000 *apud* Mooradian, 2004, p.43). În realitate atunci când individul revine în comunitatea de origine, mai ales după ce a petrecut o perioadă îndelungată de timp în străinătate (Luca *et al.* 2012, p.14) descoperă că „acasă” nu mai este același loc binecunoscut, iar familia și prietenii s-au schimbat. Are loc un „șoc cultural invers” (reverse cultural shock) în urma căruia, conform mai multor studii (Adler, 1981; Storti, 2001; Uehara, 1986) procesul de adaptare este mai anevoios decât în cazul „șocului cultural inițial” (cel pe care îl resimte migrantul care ajunge într-o țară străină). În ciuda acestui fapt „șocul cultural invers” este mai puțin abordat decât cel „inițial” (Adler, 1981 *apud* Mooradian, 2004, p.40). Mai mult, cei care au avut succes în adaptarea la o altă cultură (care au depășit „șocul cultural inițial” al adaptării la țara de emigrare) au cele mai mari dificultăți în a se adapta atunci când se întorc acasă (Koester, 1984 *apud* Mooradian, 2004, p.43).

Șocul cultural în sens invers (definit ca un set de dificultăți psihologice și sociale legate de adaptarea la comunitatea de origine după o perioadă petrecută într-o altă țară) mai este cunoscut și ca șocul de readaptare, reaculturare, reasimilare sau reintegrare (Mooradian, 2004, p.43). Se consideră că readaptarea urmează anumite patternuri. Un model utilizat pentru explicarea procesului de readaptare este cel al lui Gullahorn & Gullahorn (1963) – care au fost printre primii care au studiat șocul cultural în sens invers ca parte a procesului de adaptare

Readaptarea copiilor remigranți

Majoritatea covârșitoare a copiilor remigranți investigați consideră că s-au readaptat spațiului social, școlar și cultural românesc (90%), dar 10% dintre aceștia menționează probleme de readaptare și reintegrare socială. La fel, majoritatea acestora declară că starea lor afectivă generală este una pozitivă, mai puțin pentru 16-17% dintre copiii chestionați, care asociază readaptarea cu stări afective negative moderate sau accentuate (rușine, tristețe, teamă, sentimente de abandon și furie).

Studiul arată, însă, că între 20-30% dintre copiii care se reîntorc în România prezintă „risc semnificativ/major de a dezvolta o anumită tulburare specifică din sfera prosocială: dificultăți emoționale, comportamentale, de atenție sau relaționale (dificultăți de readaptare și probleme de natură psihologică și emoțională care vor afecta dezvoltarea lor ulterioară)” (Luca *et al.*, 2012, p. 15).

6.1 Factori facilitatori ai readaptării

Studiul menționează că aproximativ 70-80% dintre copiii remigranți reușesc să se adapteze la spațiul social, școlar, cultural românesc. Din perspectiva teoriei rezilienței (Ionescu, 2009, Grotberg, 1995), percepția copiilor remigranți este că succesul în ceea ce privește readaptarea se datorează în primul rând „factorilor individuali (cunoașterea vieții din România, încrederea în sine, abilitatea de a cere ajutorul, curajul, capacitatea de a lua decizii singur, responsabilitatea, norocul), urmați de cei familiali (grija și ajutorul oferit de familie, inclusiv cea lărgită) și de cei comunitari (colegi, profesori, vecini)” (Luca *et al.*, 2012, p. 15).

6.2 Factori inhibitori ai readaptării

Analizând factorii inhibitori ai readaptării, copiii care au afirmat că nu s-au adaptat menționează pe primul loc tot pe cei de factură individuală (obișnuința cu viața din străinătate, uitarea stilului de viață din România, lipsa încrederii în sine, lipsa abilității de a cere ajutor, lipsa curajului, lipsa capacității de a lua decizii singur), urmați de cei comunitari (lipsa suportului din partea prietenilor, lipsa atenției din partea colegilor și a profesorilor) și familiali (supraîncărcarea cu sarcini, sprijinul parental insuficient, absența părinților).

Studiul citat mai indică faptul că, în aproape 30% dintre cazuri, copiii investigați erau deja separați de părinții plecați la muncă în străinătate înainte de emigrare (copilul a trecut printr-o perioadă în care nu s-a aflat în îngrijirea acestora anterior migrației sale). „În cazul acestor copii se suprapun trei contexte care pot conține factori de risc în privința dezvoltării, respectiv separarea de părinți, emigrarea și remigrația” (Luca *et al.*, 2012, p. 26).

7. Premisele readaptării copiilor remigranți în comunitatea ieșeană³

În cele ce urmează sunt prezentate câteva concluzii ale unui studiu cantitativ realizat la nivelul municipiului Iași. Scopul cercetării a fost acela de a explora imaginea socială a copiilor remigranți atât pe scala pozitiv – negativ, cât și în profunzime, corelând-o cu gradul de cunoaștere a situației lor și cu disponibilitatea ieșenilor de a le oferi suport, atât direct, ca simpli membri, cât și prin intermediul instituțiilor comunității.

³ Studiul face parte din teza de doctorat cu titlul „Imaginea socială a copilului remigrant. studiu realizat în municipiul Iași în perioada 2012-2015”, Alexandru-Stelian Gulei, 2015.

7.1 Imaginea socială a copiilor remigranți în comunitatea ieșeană

Imaginea socială a copilului remigrant este în general una pozitivă, dar în acest sens se exprimă doar ceva mai mult de jumătate dintre ieșeni, în timp ce procentul respondenților care nu au o opinie formată este semnificativ (35,8%). O părere „proastă” sau „foarte proastă” o au un procent destul de mic dintre ieșeni (9,5%).

Majoritatea celor care cunosc acești copii au o imagine pozitivă. În același timp marea majoritate a celor care nu cunosc copii remigranți (46,12%) sunt nehotărâți (nu au „nici o părere bună/nici una proastă”). Faptul că un procent mare dintre necunoscători sunt și nehotărâți sugerează faptul că imaginea copiilor se formează rațional. Prin urmare putem afirma că imaginea socială a copilului remigrant depinde de gradul de cunoaștere a situației de către membrii comunității, iar un grad de cunoaștere înalt determină o imagine pozitivă a copiilor remigranți.

Procentul mare de necunoscători nehotărâți sugerează faptul că sursele de informare obișnuite nu oferă suficiente date pentru conturarea unei imagini (situația copiilor remigranți nu este reflectată suficient în presă).

Majoritatea respondenților indeciși sunt adulții (grupele de vârstă 19-45 și peste 45 de ani, în proporții asemănătoare). Din perspectiva studiilor - absolvenții de școli profesionale/SAM constituie, alături de respondenții cu studii postuniversitare, principalul grup de „nehotărâți”.

Ieșenii au o imagine superficială cu privire la copii remigranți, numărul celor care pot indica mai mult de o calitate sau de o lipsă fiind redus. Un sfert dintre respondenții care consideră că remigrația poate avea efecte negative asupra readaptării copiilor nu pot numi cauze ale acestei situații, iar procentul celor care pot numi mai mult de o cauză este de asemenea redus. Chiar și în cazul celor care nu consideră că remigrația creează probleme copiilor remigranți doar o treime pot oferi mai mult de o explicație pentru opinia oferită/pot indica mai mult de un factor protectiv.

Gradul de familiaritate cu situația copiilor remigranți scade pe măsură ce vârsta respondenților crește. Totuși, cei mai conștienți de problemele de adaptare ale copiilor remigranți sunt ieșenii cu vârsta de peste 45 de ani; în extrema cealaltă, procentul cel mai mare de subiecți care cred ca nu există probleme de adaptare sunt subiecții cu vârste

între 12 și 18 ani. Imaginea socială a copiilor remigranți nu este influențată de genul respondenților

Imaginea socială a copiilor remigranți este influențată de nivelul de educație al respondenților, variind însă pe partea pozitivă a scalei. O imagine pozitivă a copiilor remigranți este mai puțin prezentă în rândul celor cu studii universitare și postuniversitare decât în rândul celor cu studii gimnaziale și liceale. Remarcabil totuși este procentul redus de răspunsuri de tip „nu știu/nu răspund”, aspect care pare să sugereze un interes al respondenților cu privire la copiii din grupul țintă al studiului.

Ieșenii pot indica mai degrabă calități decât lipsuri ale copiilor remigranți, aspect care pare să indice o atitudine pozitivă a acestora vizavi de aceștia.

Imaginea copiilor remigranți este una excelentă în rândul respondenților care fie sunt copii remigranți fie au copii remigranți, într-un procent comparabil cu estimările studiului realizat de Asociația Alternative Sociale care arată că 70-80% dintre acești copii nu au dificultăți de adaptare (Luca *et al.*, 2012, p. 15).

7.2 Suportul social în comunitatea ieșeană

Suportul membrilor comunității este important pentru că poate acționa invizibil, fiind astfel mai eficient deoarece nu afectează stima de sine a copiilor (Bolger *et al.*, 2000; Martire, Stephens, Druley, & Wojno, 2002; Nadler & Fisher, 1986 *apud* Uchino, 2009, p. 243). În același timp suportul social este asociat cu percepția unor nevoi. Aproape trei sferturi dintre ieșeni conștientizează faptul că la reîntoarcerea în țară, în comunitatea de origine (a lor sau a părinților în cazul celor născuți în străinătate), copiii remigranți întâmpină dificultăți de adaptare. Cei mai conștienți de existența acestor probleme sunt cei care cunosc personal astfel de copii.

Principalele lipsuri remarcate de ieșeni cu privire la situația copiilor remigranți sunt în special cele legate de factori individuali (aproape trei sferturi dintre răspunsuri), urmate de factori familiali (o cincime dintre răspunsuri) și de cei comunitari (2,82%). Analiza detaliată a răspunsurilor oferite de participanții la studiu creionează o imagine a copiilor remigranți caracterizată printr-o varietate mare de lipsuri privind: suportul pentru readaptare (în general), relația cu familia, suportul afectiv, abilitățile necesare readaptării, stăpânirea limbii române, educația informală, de ordin material sau cunoașterea specificului stilului de viață românesc.

Nivelul de studii al respondenților nu influențează decisiv

percepția dificultăților de adaptare, deși cei care cred că la întoarcerea în țară copiii remigranți nu ar trebui să aibă probleme de adaptare sunt mai degrabă absolvenții de studii gimnaziale, școli profesionale/ de arte și meserii și liceale.

În funcție de gen, cei care consideră că la revenirea în țară copiii au dificultăți de adaptare sunt mai degrabă respondenții de gen feminin.

Un sfert dintre ieșeni consideră că remigrația are efecte pozitive asupra copiilor remigranți deoarece le dezvoltă o serie de calități. Principalele câștiguri ale acestei experiențe sunt: dezvoltarea de abilități de viață noi, formarea unor trăsături de caracter pozitive și dobândirea unor experiențe de viață utile.

Majoritatea covârșitoare a respondenților (mai mult de 80%) care afirmă că acești copii nu ar trebui să aibă probleme de adaptare pun acest lucru pe seama factorilor individuali. Un procent redus dintre aceștia consideră că lipsa dificultăților de adaptare este explicată prin simplul fapt că remigrația nu este un fenomen problematic.

Puțin peste jumătate dintre participanții la studiu consideră că responsabili pentru problemele de adaptare ale copiilor remigranți sunt în special factorii comunitari, urmași de cei individuali și de cei familiali. Cauzele problemelor de adaptare ale copiilor remigranți sunt, în opinia respondenților schimbarea mediului (dificultăți de adaptare socială, la stilul de viață românesc), dificultățile de adaptare școlară, faptul că nu stăpânesc limba română, lipsa suportului din partea grupului de egali și lipsa suportului familiei.

Majoritatea covârșitoare a subiecților chestionați este de părere că această categorie de copii trebuie ajutată, într-o formă sau alta, să se reobișnuiască cu viața din România, indiferent de gradul de familiaritate cu situația copiilor remigranți, de genul respondenților, de vârsta acestora sau de nivelul de studii. Totuși, ieșenii care nu cunosc copiii remigranți, cei cu vârstele între 19 și 45 și absolvenții de studii postuniversitare sunt însă mai rezervați cu privire la oportunitatea sprijinirii copiilor remigranți.

Majoritatea ieșenilor care consideră oportună sprijinirea copiilor remigranți sunt capabili să descrie și cum ar trebui aceștia ajutați. Ei menționează sprijinul pentru adaptare socială, școlară, consilierea psihologică, sprijinul din partea familiei, suportul emoțional și pentru învățarea limbii române precum și sprijinul financiar. Doar puțin peste 10% dintre participanții la studiu nu pot preciza un tip de suport.

Majoritatea ieșenilor care consideră oportună sprijinirea copiilor remigranți consideră că principalele persoane responsabile în ceea ce privește readaptarea copiilor sunt membrii familiei acestora. Doar 1,75% dintre respondenți consideră spontan că responsabilitatea poate reveni și altor membri ai comunității care nu au o neapărat o relație de rudenie sau o responsabilitate profesională față de acești copii – vecini sau alți membri ai comunității.

În ceea ce privește responsabilitatea instituțiilor cu privire la facilitarea (re)adaptării copiilor remigranți –participanții la studiu care au considerat că copiii remigranți trebuie ajutați pentru a se readapta plasează pe primul loc școala, urmată la o distanță considerabilă de instituțiile de asistență private și publice (în procente asemănătoare), instituțiile publice centrale (statul, guvernul) și alte instituții (cabinetele psihologice, cabinetele medicale și biserica – o singură mențiune). O explicație pentru gradul înalt de menționare al școlii ca principal catalizator al readaptării copiilor remigranți în „detrimentul” serviciilor sociale este gradul superior de familiaritate al respondenților cu această instituție. Ieșenii nu cunosc foarte bine rolul serviciilor sociale și nici nu îl asociază cu o interacțiune/finalitate pozitivă, prin urmare ar prefera ca școala să fie mediul în care sunt abordate și rezolvate problemele de adaptare.

7.3 Sursele rezilienței copiilor remigranți

Analiza din perspectiva teoriei rezilienței copiilor, așa cum o propune Edith Grotberg, arată că aproximativ jumătate dintre ieșeni consideră că copiii remigranți sunt rezilienți. Astfel, aceștia dețin abilități corespunzătoare tuturor surselor rezilienței, în special din sursa „EU AM” și ceva mai puțin din sursa „EU POT”.

Remarcabil este și faptul că aproximativ 20% dintre aceștia declară că nu cunosc suficient de bine aspecte specifice legate de situația copiilor remigranți pentru a se putea exprima.

Majoritatea respondenților (aproape jumătate) consideră că copiii remigranți dețin capacități, puncte tari personale ce contribuie la reziliența acestora: o personalitate sau un temperament agreabil, sunt iubitori, empatici sau altruști, mândri de realizările lor, autonomi și responsabili, plini de speranță, încredere.

Aproape 60% dintre respondenți cred despre copiii remigranți că au rețele de suport și resurse externe care promovează reziliența: relații de încredere, modele, încurajarea de a fi autonomi, acces la servicii de care să le asigure educația, sănătatea, securitatea.

Aproape jumătate dintre respondenți consideră că, în cazul copiilor remigranți, aceștia dețin o serie de abilități sociale și interpersonale ce contribuie la reziliența acestora în fața dificultăților revenirii acasă.

Recomandări pentru activarea suportului comunității ieșene pentru creșterea capacității de adaptare a copiilor remigranți:

1. Având în vedere caracteristicile imaginii sociale a copiilor remigranți în comunitatea ieșeană, așa cum sunt ele descrise anterior, considerăm că o primă recomandare ce se impune este legată de realizarea unor acțiuni de informare cu privire la situația acestor copii și cu privire la nevoile de suport ale acestora. Aceste acțiuni trebuie să vizeze în special:

- adulții (grupele de vârstă 19-45 și peste 45 de ani), absolvenții de școli profesionale/SAM și cei cu studii postuniversitare (principalele grupe de nehotărâți) – cărora să li se ofere mai multe informații cu privire la situația copiilor remigranți în general;

- ieșenii care nu cunosc copiii remigranți, cei cu vârstele între 20 și 45 și absolvenții de studii postuniversitare care sunt mai rezervați cu privire la oportunitatea sprijinirii copiilor remigranți;

- copii și tineri (cu vârste între 12 și 18 ani) cărora să li se prezinte dificultățile cu care se confruntă copiii remigranți și efectele negative ale acestor dificultăți asupra capacității lor de a se readapta din punct de vedere școlar, cultural, social dar și punctele tari, aspectele provenind din experiențe de migrație care pot fi valorizate.

În designul acestor activități de informare, conștientizare și sensibilizare accentul trebuie pus pe furnizarea unor argumente raționale.

2. O a doua recomandare vizează conștientizarea copiilor remigranți, a persoanelor care au în îngrijire astfel de copii și chiar a membrilor obișnuiți cu privire la resursele de suport existente și cu privire la responsabilitățile instituțiilor privind facilitarea readaptării copiilor remigranți.

3. Studiu de față arată faptul că ieșenii consideră că multe dintre problemele de adaptare ale copiilor remigranți sunt strâns legate de mediul școlar, solicitând o implicare mai mare a instituțiilor din sistemul de învățământ. În același timp un procent scăzut de respondenți identifică responsabilități ale serviciilor sociale (publice sau private) vizavi de facilitarea readaptării copiilor remigranți (demonstrând astfel și un grad scăzut de cunoaștere a acestora). Prin

urmare o recomandare importantă vizează instituțiile comunității care trebuie să își promoveze serviciile și să devină mai proactive în identificarea și sprijinirea copiilor remigranți și a familiilor acestora. Publicul trebuie educat în sensul accesării serviciilor sociale pentru prevenirea efectelor negative ale remigrației.

4. Într-un alt plan, cel al pregătirii comunității pentru evaluarea potențialelor efecte negative ale fenomenelor sociale asupra membrilor săi, precum și pentru organizarea și disponibilizarea factorilor protectivi, este importantă realizarea unor mecanisme de identificare timpurie a acestor probleme precum și implementarea unor acțiuni de educare a membrilor comunității cu privire la propriul rol în prevenirea, identificarea și acordarea de suport pentru grupurile vulnerabile.

5. O altă recomandare care apare ca necesară din analiza realizată în cadrul acestui studiu este realizarea de campanii de informare a părinților care migrează împreună cu copiii lor cu privire la riscurile și dificultățile remigrației la nivel european. Părinții trebuie informați cu privire la prevederile cadrului legal, cu privire la riscurile asociate cu separarea copiilor de părinții care pleacă la muncă, cu privire la demersurile ce trebuie întreprinse pentru facilitarea readaptării copiilor care revin în țara de origine. Aceste demersuri se referă atât la efectuarea unor formalități (obținerea de informații și demararea procedurilor de înscriere a copilului în sistemul de învățământ românesc, în sistemul medical etc.) dar și pregătirea copilului pentru reîntoarcere (consultarea, chiar și formală, cu privire la luarea deciziei remigrației, pregătirea copilului cu privire la viața din țara de origine, implicarea copilului în activități de socializare, reluarea preocupărilor de timp liber și păstrarea legăturilor cu persoane importante din țara de migrație, observarea manifestărilor copilului pentru a identifica potențialele dificultăți de adaptare), și dacă este cazul, contactarea specialiștilor din serviciile de suport.

6. În ceea ce privește dezvoltarea capacității comunităților de a susține readaptarea copiilor afectați de migrație, recomandăm informarea cadrelor didactice cu privire la situația acestor copii în vederea facilitării adaptării școlare și sociale a acestora (facilitarea înscrierii în sistemul școlar a elevilor care vin din alte sisteme de învățământ, facilitarea integrării în colectivul școlar, organizarea de cursuri de pregătire pentru recuperarea curențelor legate de programa școlară sau de stăpânire a limbii, prevenirea abandonului școlar,

referirea către psihologul școlar și/sau către serviciile sociale a cazurilor de copii care prezintă manifestări ale dificultăților de adaptare – emoționale, comportamentale, de atenție sau de relaționare etc.).

7. Situația copiilor afectați de migrație trebuie cunoscută în profunzime de către profesioniștii din serviciile sociale pentru identificarea potențialelor cazuri, pentru monitorizarea situației acestora, pentru dezvoltarea de programe vizând reducerea consecințelor negative asupra copiilor, pentru oferirea de servicii de suport în vederea readaptării sociale, școlare și culturale și pentru conștientizarea părinților (și a profesioniștilor) cu privire la situația acestor copii și cu privire la rolurile care le revin.

Bibliografie selectivă

1. Adler, N. J. (1981). Re-entry: Managing Cross-Cultural Transitions. *Group & Organization Studies*, 6 (3), 341-356. DOI: 10.1177/105960118100600310.

2. Amato, P. R. & Fowler, F. (2002). Parenting Practices, Child Adjustment and Family Diversity. *Journal of Marriage and Family*, 64 (3), 703-716.

3. Avanza, M. & Laferté, G. (2005). Dépasser la «construction des identités». Identification, image sociale, appartenance. *Genèses*. 4(61), 134-152.

4. Arsene A. (2010). Călători în marele spațiu al globalizării – fenomenul migrației și implicațiile sale la nivelul familie. *Revista de Administrație Publică și Politici Sociale*, 1(2), 30-40.

5. Balahur, D. (2001). *Practica drepturilor copilului ca principiu al asistenței sociale*, București: Editura All Beck.

6. Bask, M. (2011). Cumulative Disadvantage and Connections Between Welfare Problems. *Social Indicators Research*. 103 (3), 443–464. DOI: 10.1007/s11205-010-9711-7.

7. Beck, U. (2009). Critical Theory of World Risk Society: A Cosmopolitan Vision. *Constellations*, 16 (1).

8. Bolger, N., Amarel, D. (2007). Effects of Social Support Visibility on Adjustment to Stress: Experimental Evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92 (3), 458–475.

9. Boudon, R. (1998). *Efecte perverse și ordinea socială*. București: Editura Eurosong & Book.

10. Bowlby, J. (2011). *O bază de siguranță*. București: Editura Trei.

11. Curelaru, M. (2006), *Reprezentări sociale*, (Ediția a-II-a). Iași: Polirom.

12. Erikson, E. H. (1959). *Identity and the Life Cycle*. New York: International Universities Press.

13. Erikson, E. H. (1968). *Identity, Youth and Crisis*. New York: Norton

14. Gavriluță, Nicu. (2003). Comunitate și practică socială. În G. Neamțu (coord.), *Tratat de asistență socială* (pp. 547-563). Iași: Polirom.

15. Gaw, K. F. (2000). Reverse Culture Shock in Students Returning from Overseas. *International Journal of Intercultural Relations*, 24 (1), 83-104. Accesat de pe <https://files.nyu.edu/jrc363/public/5e.pdf> la data 12 iunie 2004.

16. Gullahorn, J. T. & Gullahorn, J. E. (1963). An Extension of the U-Curve Hypothesis. *Journal of Social Issues*, 19 (3), 33-47.

17. Guardia, N. D. & Pichelmann, K. (2006). Labour Migration Patterns in Europe: Recent Trends, Future Challenges. *European Economy - Economic Papers*, 256, Directorate-General for Economic and Financial Affairs.

18. Gulei, A-S. (2014). Remigration, Identity and Adjustment. *Symposion – Theoretical and Applied Inquiries in Philosophy and Social Sciences*, 1(2), 177-189.

19. Gulei, A-S. (2015). Reziliență și securitate umană – perspective asupra adaptării copiilor români afectați de migrație. În Răducu, C.D, Ștefanachi, B. (coord.), *Securitatea umană. Provocări contemporane* (pp. 261-284), București: Ed. Prouniversitaria.

20. Hlebec, V., Mrzel, M. & Kogovšek, T. (2009). Social Support Network and Received Support at Stressful Events. *Metodološki zvezki*, 6 (2), 155-171.

21. Horvath, I., Anghel & R. G. (coord.). (2009). *Sociologia Migrației: teorii și studii de caz românești*. București: Polirom.

22. House, J.S., Umberson D. & Landis K.R. (1988). Structure and Processes of Social Support. *Annual Review of Sociology, Annual Reviews*, 14, 293-318.

23. Irimescu, G. & Lupu, A. (2006). *SINGUR ACASĂ! Studiu efectuat în zona Iași asupra copiilor separați de unul sau ambii părinți prin plecarea acestora la muncă în străinătate*. Iași: Asociația Alternative Sociale.

24. Ionescu Ș. (2011). *Traité de résilience assistée*. Paris: Presses Universitaires de France.
25. Joffe, H. (2007). Identity, Self-Control, and Risk. În Maloney, G. & Walker I. (Eds.), *Social Representations and Identity. Content, Process, Power* (pp. 197-214). Hampshire: Palgrave Macmillan.
26. Joyce, A.M. (2010). Return Migration from England to Ireland: the impact of accent on feelings of belonging. *Socheolas – Limerick Student Journal of Sociology*, 2 (2), 58-59.
27. Koester, J. (1984). Communication and the Intercultural Reentry: A Course Proposal. *Communication Education*, 33 (3), 251-256.
28. Levi-Strauss, C. (ed.). (1977). *L'Identité. Séminaire interdisciplinaire*. Paris: Grasset.
29. Levitt, M.J., Lane, J. D. & Levitt, J. (2009). Immigration Stress, Social Support, and Adjustment in the First Post-Migration Year: An Intergenerational Analysis. *Research in Human Development*, DOI: 10.1207/s15427617rhd0204_1.
30. Liu, J. & László, J. (2007). A Narrative Theory of History and Identity Social Identity, Social Representations, Society, and the Individual. În Maloney, G. & Walker, I. (eds.), *Social Representations and Identity. Content, Process, Power* (pp.85-107), New York: Palgrave Macmillan.
31. Luca, C., Foca, L., Gulei A-S. & Brebuleț, S-D. (2012). *Remigrația copiilor români: 2008-2012*. Iași: Sedcom Libris.
32. Mahovscaia, O. (2007). Psihologia emigranților juvenili. *Revista Celelalte Maluri*, 8 (40).
33. Marcelli, D., (2003), Copilul imigrant. *Tratat de psihopatologia copilului*. București: Editura Fundației Generația, 503-509.
34. Marcelli, D. & Braconnier, A. (2004), *Tratat de psihopatologia adolescenței*, București, Editura Fundației Generația, 614-624.
35. Masten, A.S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56 (3), 227-238.
36. Miftode, Vasile. (2000). Migrația – caracteristici ale fenomenului. *Migrația și traficul minorilor neînsoțiți: măsuri urgente pentru minorii aflați în situație de vulnerabilitate extremă*. București: OIM.
37. Mooradian, B.L. (2004). Going Home When Home Does Not Feel Like Home: Reentry, Expectancy Violation Theory, Self-Construal, and Psychological and Social Support. *Journal of Intercultural Communication Studies*, 13 (1), 40-52.

38. Moscovici, S. (2011), *Influență socială și schimbare socială*, Iași: Polirom.

39. Ni Laoire, C. (2007). The 'green grass of home'? Return migration to rural Ireland. *Journal of Rural Studies*, 23 (3), 332-344. Accesat de pe http://cora.ucc.ie/bitstream/handle/10468/866/CNL_GreenAV2007.pdf?sequence=1 la data de 14 septembrie 2014.

40. Ni Laoire, C. (2008). Complicating host-newcomer dualisms: Irish return migrants as home-comers or new-comers?. *Translocations: Migration and Social Change*, 4 (1), 35-50. Accesat de pe http://www.translocations.ie/docs/v04i01/Vol_4_Issue_1_Caitriona_Ni_Laoire.pdf la data 14 septembrie 2014 .

41. Nurullah, A.S. (2012). Received And Provided Social Support: A Review Of Current Evidence And Future Directions. *American Journal of Health Studies*, 27(3).

42. Parsons, T., (1954) *Psychology and Sociology. For a Science of Social Man*, New York: Macmillan Company, 87-101.

43. Reicher, S. (2004). The Context of Social Identity: Domination, Resistance, and Change. *Political Psychology*, 25 (6), 921-45.

44. Shumaker, S.A. (1984). Toward a Theory of Social Support: Closing Conceptual Gaps. *Journal of Social Issues*, 40 (4), 11-36.

45. Storti, C. (2001). *The Art of Coming Home*. Yarmouth: Intercultural Press.

46. Șerban, A. (2013). Insecuritate comunitară în spațiul rural românesc. Fișă selectivă de radiografie societală. *Revista română de sociologie*, 25(5-6), 459-475.

47. Tajfel, H. & Turner, J. C. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA: Brooks-Cole.

48. Turner, J.C., Hogg, M.A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., & Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Oxford: Blackwell.

49. Uehara, A. (1986). The Nature of American Students Reentry Adjustment and Perception of the Sojourn Experience. *International Journal of Intercultural Relations*, 10, 415-438. DOI.org/10.1016/0147-1767(86)90043-X.

50. Uchino, B.N. (2009). Understanding the Links Between Social Support and Physical Health. A Life-Span Perspective With Emphasis on the Separability of Perceived and Received Support. *Perspectives on Psychological Science*, 4 (3).

51. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press.